

חוקת - חטא מי מריבה

ר' אלי וינברגר

מקורות

במדבר פרק כ

(א) וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מִדְּבַר צֶן בַּחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקֹדֶשׁ וַתִּמַּת שָׁם מֵרִים וַתִּקְבַּר שָׁם: (ב) וְלֹא הָיָה מַיִם לָעֵדָה וַיִּקְהְלוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן: (ג) וַיִּרְבַּ הָעָם עִם מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר וְלוּ גִוַעְנוּ בְּגֹעַ אַחֲיֵינוּ לִפְנֵי ה': (ד) וְלִמָּה הִבַּאתֶם אֶת קֶהֱל ה' אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְמוֹת שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעֵירָנוּ: (ה) וְלִמָּה הִעֲלִיתֶנוּ מִמִּצְרַיִם לְהִבְיֵא אֶתְנוּ אֶל הַמִּקְוֹם הַרְעֵה הַזֶּה לֹא מִקְוֹם זָרַע וַתֵּאָנֶה וְגִפְּן וְרִמּוֹן וּמַיִם אֵין לְשִׁתּוֹת: (ו) וַיָּבֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי הַקֶּהֱל אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם וַיֹּרֵא כְבוֹד ה' אֲלֵיהֶם: (ז) וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ח) קַח אֶת הַמַּטֵּה וְהַקֶּהֱל אֶת הָעֵדָה אֵתְּךָ וְאַהֲרֹן אַחֲיֶיךָ וַדְּבַרְתֶּם אֶל הַסֹּלַע לְעֵינֵיהֶם וַנִּתֵּן מִימֵי וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מַיִם מִן הַסֹּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת הָעֵדָה וְאֶת בְּעֵירָם: (ט) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַמַּטֵּה מִלִּפְנֵי ה' כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ: (י) וַיִּקְהְלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת הַקֶּהֱל אֶל פְּנֵי הַסֹּלַע וַיֹּאמֶר לָהֶם שְׁמַעוּ נָא הַמַּרְיָם הַמֵּן הַסֹּלַע הַזֶּה נוֹצֵיא לָכֶם מַיִם: (יא) וַיִּרְם מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ וַיַּךְ אֶת הַסֹּלַע בְּמַטְהוֹ פַּעֲמָיִם וַיֵּצְאוּ מַיִם רַבִּים וַתִּשְׁתֶּה הָעֵדָה וּבְעֵירָם: (יב) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאַל אַהֲרֹן יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לִכֵּן לֹא תִבְיֵאוּ אֶת הַקֶּהֱל הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם: (יג) הִמָּה מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר רָבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת ה' וַיִּקְדָּשׁ בָּם...

(כג) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאַל אַהֲרֹן בְּהַר הָהָר עַל גְּבוּל אֶרֶץ אֲדוֹם לֵאמֹר: (כד) וַאֲסֹף אֶהֱרֹן אֶל עַמּוּיֹ כִי לֹא יָבֵא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לַבְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר מְרִיתֶם אֶת פִּי לְמִי מְרִיבָה.

במדבר פרק כז

(יב) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲלֵה אֶל הַר הָעֵבְרִים הַזֶּה וּרְאֵה אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לַבְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (יג) וּרְאִיתָה אֵתְּךָ וּנְאֻסַּפְתָּ אֶל עַמּוּיֶךָ גַּם אֵתְּךָ כַּאֲשֶׁר נְאֻסַּף אֶהֱרֹן אַחֲיֶיךָ: (יד) כַּאֲשֶׁר מְרִיתֶם פִּי בַּמִּדְבָּר צֶן בְּמַרְיַבֵּת הָעֵדָה לְהַקְדִּישֵׁנִי בְּמַיִם לְעֵינֵיהֶם הֵם מִי מְרִיבֵת קֹדֶשׁ מִדְּבַר צֶן.

דברים פרק לב

(מח) וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר: (מט) עֲלֵה אֶל הַר הָעֵבְרִים הַזֶּה הַר נֹבֹ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מוֹאָב אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יַרְחוֹ וּרְאֵה אֶת אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לַבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַחֲזָהּ: (נ) וּמַת בְּהַר אֲשֶׁר אֵתְּךָ עֲלֵה שָׁמָּה וְהֶאֱסַף אֶל עַמּוּיֶךָ כַּאֲשֶׁר יַת אֶהֱרֹן אַחֲיֶיךָ בְּהַר הָהָר וַיֹּאֲסֹף אֶל עַמּוּיֹ: (נא) עַל אֲשֶׁר מַעֲלַתֶּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִי מְרִיבֵת קֹדֶשׁ מִדְּבַר צֶן עַל אֲשֶׁר לֹא קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (נב) כִּי מִנְּגִד תִּרְאֶה אֶת הָאָרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תִבּוֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לַבְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

תהילים פרק קו פסוק לב

וַיִּקְצִיפוּ עַל מִי מְרִיבָה וַיִּרַע לְמֹשֶׁה בְּעֵבֹרָם.

מבוא

משה ואהרן, שהובילו את עם ישראל ארבעים שנה במדבר, אינם זוכים להיכנס לארץ ישראל. מפשטם של מקראות עולה שהסיבה לכך נעוצה בכישלון במי מריבה. לאחר אירועי מי מריבה אומר הקב"ה לשני המנהיגים:

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישְׁנִי לְעַיְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקֶּהֱל הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם.

(במדבר פרק כ פסוק יב)

למרות המשמעות מרחיקת הלכת של אירועי "מי מריבה" התקשו המפרשים בפענוח החטא. וכמו שכתב **שמואל דוד לוצטו** בפירושו לתורה:

משה רבינו חָטָא חָטָא אחד והמפרשים העמיסו עליו 13 חטאים ויותר...

(שד"ל, במדבר פרק כ פסוק יב)

ביחידת הלימוד נביא מגוון רב של דעות המנסות לפענח מה היה חטא מי מריבה¹. בסוף היחידה נביא את דעתו של **האברבנאל** הדין באריכות בניסיון לזהות את החטא. באמצעות האברבנאל ננסה להשיב על שאלה משנית העולה מעיסוק בפרשה זו, מדוע התורה מערפלת את החטא ולא מזהה עבורנו בצורה ברורה מה היה חטאם של משה ואהרן?

חלק א: חטא "מי מריבה"

1. אור החיים

פרשה זו רבו עליה כל מפרשי התורה, ותרתי בה לאור באור החיים. וקודם שנעמיד על פשטן של כתובים, נקדים להבין מה היה שגגתו (=חטאו) של משה בעניין זה, אשר היה סיבה לגזרתו (=עונשו).

וראיתי שנאמרו **עשרה דרכים** בעניין מפרשי התורה והן הנה בקצרה:

רש"י ז"ל פירש ששגגת משה הייתה כי ה' אמר אליהם: דברו, והוא היכה.

ראב"ע פירש שהשגגה הייתה שגרם שלא נתנה הסלע מימיה עד הכאה שניה, במה שאיבד הכוונה בפעם ראשונה לצד מריבת העדה.

¹ התורה משתמשת בביטויים חריפים כלפי המעשה של משה ואהרן: 'יען לא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישְׁנִי לְעַיְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל' (במדבר כ יב), 'עַל אֲשֶׁר מְרִיתֶם אֶת פִּי לְמִי מְרִיבָה' (שם שם כד), 'כֹּאֲשֶׁר מְרִיתֶם פִּי בְּמַדְבַּר צֵן' (שם כז יד), 'עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל... עַל אֲשֶׁר לֹא קִדְשְׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל' (דברים לב נב). אף שהתורה מעמידה את משה ואהרן באותה מדרגה של חומרה, רק חלק מהפרשנים מתייחסים לחטאו של אהרן בפרשה זו. כולם מתמקדים במשה, בחיר הנביאים, בניסיון לפענח את חטאו.

הביאו הנזכר (=ראב"ע): כי הקפדת ה' הייתה על שהיכה ב' פעמים, שאם היה מכה פעם אחת לא הייתה הקפדה, כי הדיבור לסלע היא ההכאה.

הביאו הנזכר: שהקפדת ה' הייתה, על שלא אמרו שירה על המים כמו 'עלי כָּאֵר' (במדבר כא יז).

הביאו הנזכר: שהקפדת ה' הייתה על שאמר לבני אל-חי: 'הַמְרִים'. ואין ראוי לאיש חסיד לתעב ולזלזל בבני אברהם, יצחק ויעקב.

הרמב"ם פירש כי הקפיד ה' עליו על אשר נתרגז על העדה ומסיבה זו חשבו כי גם ה' בכעס עמהם, אשר לא כן היה.

רבינו חננאל והסכים אליו רמב"ן, שהקפדת ה' הייתה על אשר אמר 'נוציא לְכֶם מַיִם' ולא אמר יוציא לְכֶם, שמזה טעו ישראל וחשבו כי הם בחכמתם עושים את המעשה, כי לא היה להם רמז כי ה' הוא העושה הנס, ולזה הקפיד ה' ואמר: 'לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי'.

ר' משה הכהן פירש שהקפדת ה' הייתה על מאמר משה: 'הֲמֵן הִסְלַע הַזֶּה?! וגו', וכוונת משה הייתה לצד יכולתו אם לא בכח הנאדר (= שמשה אינו מסוגל ללא עזרת הקב"ה), וחשבו האנשים שלא יוכל ה' להוציא מים מן הסלע, וזו היא שגגת משה. והביא ראייה לפירושו ממה שאמר הכתוב: 'כִּי הִמְרוּ אֶת רוּחוֹ וַיִּבְטְא בְשִׁפְתָיו' (תהילים קו לג).

הר"י אלבו בספר העיקרים (מאמר רביעי פרק כג) יישב שהקפדת ה' הייתה, על שלא נתעוררו משה ואהרן מעצמן להוציא להם מים, והיו מרעידים (=ראה פסוק ו), שזה יורה מיעוט הבטחון.

בעל "מעשה ה' " שפירש, כי היה ויכוח בין משה ובין ישראל, שישראל היו רוצים להוציא להם מים ממקום אחר שחפרו אותו הם, ולא רצה משה לדבר לאותו סלע שחפרו הם, ונתכעס משה וזרק המטה בידו לא להכות אלא בכעס ובדרך מקרה היכה המטה בסלע וכו'. יעויין שם דעתו.

הנה כל העשרה דרכים אינם מוציאים אותנו ידי חובת האמת. צא ולמד מה שטען רמב"ן על ג' מהם ודחאם, ומה שטען ראב"ע על ג' אחרים ודחאם, ואני טוען על השאר².

(אור החיים, במדבר כ ח ד"ה 'קח את המטה')

ר' חיים בן עטר, בעל "אור החיים", מתמצת את הדעות השונות. להלן ניתוח והרחבה של הדעות שהביא בפירושו:

א. שיטת רש"י – משה היה צריך לדבר אל הסלע ולא להכות בו. **הרמב"ן** טוען (במדבר כ א וכן ז) כנגד שיטה זו, שהרי הקב"ה ציווה את משה לקחת את המטה, 'ואילו היה רצונו בדיבור בלבד, מה המטה הזה בידו?'. לרמב"ן ברור שהמטה נועד להכאה ושהדברים לא מפורשים 'כי הכתוב יקצר

² ראה שם את שיטתו של "אור החיים", ההולך בעקבות המדרש בילקוט שמעוני, ומזהה **ארבעה חטאים** של משה במי מריבה.

בדבר הנשמע' (=הברור). טענה נוספת: 'ואין הנס גדול בדיבור יותר מההכאה, כי הכול שווה אצל הסלע'. כלומר, אין מקום להאשימם בחילול השם אם אמנם זה היה חטאם³.

"אור החיים" מזכיר **ארבעה פירושים שמביא ראב"ע** (ב-ה):

ב. החטא היה בהכאה הכפולה בסלע. לפי **דעת ראב"ע** לא היה מנוס מלהכות בפעם השנייה כיוון שבפעם הראשונה משה היה עסוק בתלונות העם ולא בהכאה.

ג. החטא היה שהיכה בפעם השנייה ולא המתין שייצאו מים בעקבות ההכאה הראשונה, אלא שעל כך טוען ראב"ע: 'אם כן למה נענש אהרן?'.

ד. לפי דעה זו חטאם היה שלא אמרו שירה. אמנם קשה לקבל פירוש זה, שהרי גם בהוצאת המים הקודמת (שמות יז) לא נאמרה שירה והדבר לא נחשב עוון.

ה. על פי ביאור זה⁴, החטא היה בכינוי שכינה משה את העם באומרו: 'שָׁמְעוּ נָא הַמְרִים'. גם אפשרות זאת נדחית על ידי **ראב"ע**, שהרי משה אינו חוסך מהעם ביטויים חריפים כמו: 'מְמַרִים הֵייתֶם עִם ה' (דברים ט, ז ו-כד), ולא מצאנו שדבר זה נחשב לו עוון.

ו. שיטת **הרמב"ם** היא שמשה חטא בחטא פרטי עם השלכות ציבוריות מרחיקות לכת. משה חטא בכך שלא כבש את כעסו והטיח בעם מתוך כעס 'שָׁמְעוּ נָא הַמְרִים'. החטא הפרטי קיבל נפח משמעותי יותר עקב תפקידו של משה כמנהיגו של העם ונביא ה'. ראשית, כעס שאינו ראוי אצל מי שהוא דוגמה ומופת בהיותו מייצג של הקב"ה, יש בו חילול השם. ועוד, שהעם ראה בכעסו של משה ביטוי לכעסו של הקב"ה, אך באמת הקב"ה לא כעס - הקב"ה רחום וחנון רצה לספק את מבוקשם מיד; משה מנע מהעם לראות את מידת הרחמים של הקב"ה⁵.

³ **שד"ל** בפירושו לתורה (במדבר כ יב) התלבט מאוד בדבר חטאו של משה. הוא מציין כי אחרי שנים רבות של התלבטויות קיבל את דעתו של **רש"י**.

והנני רואה עתה, כי משמעות הכתובים אינה אלא כפירוש רש"י וכל הקדמונים, שהיה ציווי ה' שידברו אל הסלע, וכמו שכתב בעל "עקדת יצחק", שהיה להם לאמור: כה אמר ה', הסלע, תנה מימך וישתה העם הזה!... הן אמת כי 'אין הנס גדול בדיבור מבהכאה, כי הכל שווה אצל הסלע' (=לשון הרמב"ן), אבל מכל מקום לעיני ההמון – הדיבור אל הסלע היה מתמיה יותר, והיה שם שמים מתקדש יותר. באשר לטענה שגם הוצאת מים מהסלע באמצעות הכאה היא נס, טוען שד"ל שיש הבדל באיכות הנס אם מים יוצאים בדיבור. פגיעה בעצמת הנס היא צמצום קידוש השם.

⁴ דעה זו מובאת במדרש ילמדנו (מאן) לפרשת חוקת ד"ה 'לכו חזו מפעלות'.

⁵ וכך כותב הרמב"ם בהקדמתו למסכת אבות:

ואתה יודע, כי אדון הראשונים והאחרונים, משה רבינו, כבר אמר לו יתעלה: 'עַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי' (במדבר כ יב), 'עַל אֲשֶׁר מְרִיתֶם' (שם שם כד), 'עַל אֲשֶׁר לֹא קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי' (דברים לב נא) – כל זה (=עד כדי כך). וחטאו, ע"ה, היה, שנטה אל אחד משני הקצוות במעלה ממעלות המידות, והיא הסבלנות, כאשר נטה אל הכעס, באמרו: 'שָׁמְעוּ נָא הַמְרִים' (במדבר כ י), דקדק ה' עליו שיהיה איש כמוהו כועס בפני קהל ישראל, במקום שאין ראוי בו הכעס. וכגון זה, בחוק האיש ההוא חילול השם, לפי שתנועותיו כולן ודיבוריו נלקחים למופת, ומקווים להגיע בהם להצלחת העולם הזה והעולם הבא, ואיך יראה ממנו הכעס והוא מפעולות הרע. ... וכל מה שיעשה או יאמר יבחנוהו. וכאשר ראוהו שכעס, אמרו שהוא ע"ה אינו מי שיש לו פחיתות מידה, ואלמלא ידע שה' קצף עלינו בבקשת המים ושאלנו הכעסונוהו יתעלה – לא היה כועס. ולא מצאנו בדברי ה' יתעלה אליו בזה העניין לא כעס ולא קצף, אלא אמר: 'קַח אֶת הַמַּטֵּה וכו' וְהִשְׁקִית אֶת הָעֵדָה וְאֶת בְּעִירָם' (במדבר כ ח). וכבר יצאנו מכוונת הפרק, אבל התרנו ספק מספקות התורה, שהרבה נאמר בו, והרבה יִשְׁאֵל: איזה חטא חטא... **והאמת תורה דרכה**.

(הקדמת הרמב"ם למסכת אבות, פרק רביעי, מהדורת שילת, עמ' רמ)

הרמב"ן תוקף בחריפות את דברי הרמב"ם וכותב על שיטתו בעניין זה: 'הוסיף הבל על הבלים'. הרמב"ן כותב שש טענות נגד הרמב"ם, נביא שתיים מהן: 1. הכתוב אומר 'יען לא האמנתם בי' - לא מצאנו שההאשמה קשורה לכעס. 2. אהרן לא כעס מימיו. מדוע מאשימים אותו בחטא משה? 3. גם שיטת **רבינו חננאל**, שגם הרמב"ן מאמץ אותה, לוקה בחסר. ר' חננאל טוען שהביטוי 'נוציא' מייחס את הוצאת המים למשה ולא להרן ולא לקב"ה. כותב "אור החיים" נגד שיטה זו שברור היה לעם שמשה הוא שליחו של ה' וממילא כל מעשיו נובעים אך ורק מהקב"ה, 'הלא מגדולת העבד גדולת האדון' (וראה דחיות נוספות של אור החיים). 4. הטענה של ר' **משה הכהן** (בן ג'יקטילא, גם דבריו הובאו אצל ראב"ע) שלפיה החטא היה בגרימת משה לעם לבוא לידי ספק ביכולתו של ה' להוציא מים מהסלע, אינה עומדת במבחן המציאות. הרי מיד לאחר אמירת משפט זה היכה משה בסלע ויצאו ממנו מים. גם אם מישהו החזיק בדעה שגויה לשבריר שנייה, באו המים וטפחו על פניו. 5. ר' **יוסף אלבו** מתעמת עם הדעות השונות ודוחה אותן, אולם גם דעתו, שמשה ואהרן היו צריכים להתעורר מעצמם להוציא מים לעם, מעלה ספקות. האם אכן יש לצפות שמשה ואהרן ינקטו יזמה עצמאית להוצאת מים? מדוע בתלונות האחרות של העם חוסר נקיטת יזמה לא נחשב חטא?⁶ 6. על הסברו של בעל "**מעשה ה'**" כותב "אור החיים": 'ודרכו של בעל מעשה ה' עלה כולו קמשונים, ואין בו לא מלח ולא תבלין, וקלני מזרועי לטרוח לדחות הדברים הדחויים, במחילה מכבודו'.

2. ברכת יצחק

... שלא מצינו שמשה ואהרן התפללו שהקב"ה ישלח להם מים. והיה קידוש השם גדול מאד, שהקב"ה שומע תפילת צדיקים. וכאן נאמר: 'יבא משה ואהרן מפני הקהל אל פתח אהל מועד' (במדבר כ ו), ופירוש תרגום יונתן מפני תרעומות הקהל, אבל לא באו להתפלל בעדם כי לא האמינו שהקב"ה ישמע תפילתן, יען שהיו בדעתם שאין ישראל ראויים לזה, יען ששאלו מים שלא כהוגן. אבל בני ישראל המה בני המקום אף שאינם ראויים, כמו שאמר ר' מאיר בקידושין (דף לו עמוד א) 'בנים משחיתים' (ישעיהו א ד), 'בנים נקראו אף לא אמן בם' (דברים לב כ), והיו מזלזלין בתפילה והיו מזלזלין גם כן בבני ישראל, לכן שניהם חטאו. ואמר 'יען לא האמנתם בי להקדישני' - שאני שומע תפילותיכם בעד בניי.
(ברכת יצחק, עמ' קכב ד"ה עוד יש לומר)

הרב יצחק שוויגר, מחבר הספר "**ברכת יצחק**",⁷ רואה בהתנהגותם של משה ואהרן חטא כפול. האחד, שזלזלו בקרבה שיש לעם ישראל לקב"ה גם בזמן החטא. השני, שזלזלו בכוחה של תפילה להועיל בכל מצב. יתרה מזאת, כל כניסתם לאוהל מועד לא הייתה אלא כדי להימלט מההמון הנרגן, ולא כדי להתפלל.

6 ראה לדוגמה את חוסר התגובה העצמאית לשלל התלונות של בני ישראל בספר שמות פרקים טז-יז.

7 על הרב יצחק שוויגר ראה לעיל בהקדמה.

חלק ב: החטא הנעלם של משה ואהרן

לא מצאתי פרשן שמתייחס במפורש לסיבה שחטאם של משה ואהרן נותר, למעשה, עלום. מדוע התורה אינה אומרת לנו במפורש מה היה חטאם ובכך היה נמנע המצב שמתייחס אליו **שד"ל** בדבריו (שכבר הבאנו במבוא):

משה רבינו חטא חטא אחד והמפרשים העמיסו עליו 13 חטאים ויותר, כי כל אחד מהם בדה מליבו עוון חדש.

את התשובה ננסה לדלות מתוך דברי **האברבנאל** (אף שאינו מתייחס במפורש לשאלה זו):

... **והדעת העשירית** ראיתי בדברי אחד מחכמי הדור, והוא, **שמשה לא חטא**. ואם נמצאו פסוקים מורים על חטאו, כך נמצאו פסוקים מורים שלא היה בחטאו העונש, שנאמר: **‘וַיִּתְעַבֵּר ה’ בִּי לְמַעַנְכֶם’** (דברים ג כו), **‘וַיִּקְצִיפוּ עַל מִי מְרִיבָה וַיִּרַע לְמִשָּׁה בְּעִבּוֹרָם’** (תהילים קו לב). **והשכל מורה**, שאיש שלם כמוהו לא יהיה חוטא חלילה. ובהכרח ראוי שנפרש הפסוקים המורים על חטאו כי כן דרך הכתובים המכחישים זה את זה, ונאמר מה שאמר הכתוב **‘מַעַלְתֶּם’** (דברים לב נד) **‘מְרִיטֶם’** (במדבר כז יד), **‘לֹא הֶאֱמַנְתֶּם’** (שם כ יב), **‘לֹא קִדַּשְׁתֶּם’** (דברים לב נד), הם ממין מה שנאמר בעכּן **‘וַיִּמְעְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל’** (יהושע ז א), ונאמר שם: **‘חַטָּא יִשְׂרָאֵל’** (שם שם יא), ומבואר שלא חטא אלא עכּן בלבד, וכלל האומה בזה על דרך העברה **ואין בכלל מה שבפרט** (=אין אשמת הכלל זהה לאשמתו של החוטא). וכל שכן שלא מהקושי שבהיות ישראל חוטאים ומורדים יוכללו עמהם משה ואהרן אף על פי שלא חטאו, והכתוב אומר: **‘הִמָּה מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר רָבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת ה’** (במדבר כ יג) ... וייחס למשה זה בהיותו בתוכם אף על פי שהוא לא חטא. וכן תמצא בְּמִן שאמר יתברך למשה: **‘עַד אֲנִי מֵאַנְתֶּם לְשֹׁמֵר מִצְוֹתַי וְתוֹרֹתַי’** (שמות טז כח), וכלל משה ואהרן במאמר ההוא אף על פי שלא חטאו בו, **כי כן דרך הלשון לדבר** (=זהו סגנון הכתוב). ואמנם עונש משה ומיתתו היה בעוון דורו שלא היו ראויים להכנס לארץ על ידו, ולכך אמר: **‘לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקֶּהֱל הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ’** (במדבר כ יב), ולא אמר, לא תבואו, כי היה העונש הזה לישראל – לא למשה ואהרן ...

והדעת הזו גם כן אינו נכון, כי הוא מכחיש את הפסוקים שבסדר הזה במיתת אהרן ושבסדר פנחס. ובסוף סדר האזינו בארה התורה שמשה ואהרן לא נכנסו לארץ מפני מה שחטאו במי מריבת קדש, ולא היה זה עונש לישראל אלא להם.

ודעתי בזה שמשה ואהרן שניהם נענשו בעבור עוונות שעשו – אם אהרן בעוון העגל, ואם משה אדונינו – עניין המרגלים. לא שהיה אהרן מעובדי העגל, ולא שהיה משה מדור המרגלים – חלילה להם מרשע. **אבל אהרן**, כמו שנתבאר במקומו, שלא בכוונה רעה עשה את העגל, ואם היות כוונתו לעכב את העם ולהנהיגם בנחת עד בוא משה, הנה נמשך ממנו מה שנמשך. ולפי שהעם לקחו מיד ה' ככל חטאתם – מהם מתו במגיפה, ומהם על ידי חרב, ולא באו אל הארץ אשר אמר ה' לתת להם, הנה היה אהרן בזה סיבה ... שכמו שאהרן סיכב באנשים ההמה שימותו במדבר ולא יכנסו לארץ, שהוא גם כן ימות במדבר ולא יכנס לארץ. אמנם לפי שלא היה אהרן מעובדי העגל כשאר האנשים הפושעים, לכן

לא נענש עמהם והאריך אפו אליו, ונכלל במה שאמר למשה... ‘וּבְיָוִם פְּקָדֵי וּפְקָדֹתַי’ (שמות לב לד)... ואמנם אהרן, עונשו שמור לו לשעתו.8.

ואמנם חטא משה היה כי כאשר שאלו ישראל לשלוח מרגלים לא שאלו אלא ‘וַיָּשְׁבוּ אֲתָנּוּ דָּבָר אֶת הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נִעְלָה בָּהּ וְאֵת הָעֵרִים אֲשֶׁר נָבֵא אֱלֹהֵיךָ’ (דברים א כב). וה’ יתברך שצווה על שליחותם לא אמר אלא ‘וַיִּתְּרוּ אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן’ (במדבר יג ב). והנה משה אדונינו הוסיף מעצמו בשליחות מה שישראל לא שאלו עליהם והקב"ה לא ציווה בם, והם שיראו את העם היושב בארץ החזק הוא הרפה, המעט הוא אם רב, ומה הערים הבמחנים אם במבצרים, והשאלות ההמה שהוסיף משה לשאול מאיתם אין ספק שהיו לכוונה טובה לשידעו ישראל... כי הגדיל ה' לעשות עמהם חסד ולהורישו מפניהם... אבל נמשך מזה מה שנמשך שבתשובת השאלות האלו... שהמסו את לב העם ודברו בה' ובמשה, ומפני זה נגזרה עליהם גזירה שלא יכנסו לארץ וימותו כולם במדבר. ולפי שמה רבינו ע"ה היה סיבה למקרה כזה, לכן היה מהצדק האלוהי שגם הוא שסבב שימותו הדור במדבר ולא יכנסו – לא יבוא שמה, כי שגגת לימוד עולה זדון, ומפני שישראל חטאו על זה במזיד, ומשה רבנו ע"ה חטא בשוגג ובכוונה טובה, חס הקב"ה על כבודו ולא הביא גזרתו בתוך גזרת העם, והאריך אליו אפו כמו שהאריך לאהרן במעשה העגל. וכאשר בקדש – במדבר צין – התלוננו ישראל על המים, ובדברי תלונתם העירו פעמים הרבה על היות משה ואהרן סיבה למיתת העם במדבר ובעבורם לא נכנסו לארץ, כמו שאמרו: ‘לָמָּה הִבְאַתֶּם אֶת קְהַל ה' אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְמוֹת שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעֵינֵינוּ’ (במדבר כ ד), ומשה ואהרן התעצבו בשומעם הרמז ההוא... ובהיות שמרע"ה עבר על דברי ה' ומרה את פיו, כי הוא ציווה אותו שידבר אל הסלע ומשה היכה אותו ולא דיבר, ראה יתברך להעניש שניהם כן מי מריבת קדש כלי אמצעי בדבר הזה ולא סיבה עצמית. וקרה להם לפניו, יתברך, כמו שפעמים רבות יקרה לאדם עם בנו האהוב אצלו, שאם חטא לו, יעלים את פשעו מפני כבודו, ואחר כך בסיבה קטנה ילקה אותו מכה רבה. ואם ישאלו ממנו למה עשית כך על דבר קטן כזה? והוא ישיב, לא בעבור זה עשיתי, אלא מפני עוונות ראשונות שעשה והארכתיו לו העונש עד עתה. וכן העונש הזה לא היה למשה ולאהרן על מי מריבה בלבד כי העונש היה בעצם ואמת על מה שעשו קודם לזה, וכדי לכסות עליהם ולחוס על כבודם תלה עונשם על מי מריבה אשר מרו דברי ה'.

(אברבנאל, ספר במדבר פרק כ)

האברבנאל מביא דעה של אחד מחכמי דורו ש**משה לא חטא**. אין כאן עמעום של חטא, מפני שאין מה לעמעם – אין כאן כל חטא. ייחוס החטא למשה ולאהרן נובע מדרכו של המקרא לערב רבים בחטאם של אחרים מדין ערבות. עכן לוקח מהחרם וכל ישראל נחשבים מועלים. כאשר עם ישראל חוטא, גם מנהיגיו כלולים באותו החטא אף שלא חטאו בפועל. מנהיגות נבחנת במבחן התוצאה ולא רק במבחן המאמץ. מעניינת התפיסה העומדת בבסיס פירוש זה: '**והשכל מורה**, שאיש שלם כמוהו לא יהיה חוטא חלילה'. אמנם נאמר: '**פִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחָטָא**' (קהלת ז כ), אולם משה רבינו אינו 'אָדָם' אלא 'איש שלם'.

8 על עונשו של אהרן בעקבות חטא העגל ראה בדברינו לפרשת שמיני.

האברבנאל דוחה פירוש זה כיוון שבכמה פסוקים יש התייחסות מפורשת לחטאיהם האישיים של משה ושל אהרן.

האברבנאל מציע שיטה שיכולה לתת מענה לשאלה שהעלינו. לדעתו, אהרן חטא בחטא העגל ומשה חטא בחטא המרגלים. חטאיהם של השניים היו "**חטאי מנהיגות**". טעויות בשיקול דעת הביאו לכישלון של העם כולו. שגגת תלמוד (=הוראה של מנהיגים) עולה זדון. אהרן עשה את העגל כדי להרוויח זמן עד חזרתו של משה. למעשה, העגל שימש זָרָז לעבודה זרה, והאחריות לדבר רובצת על כתפיו של אהרן. משה רבינו מרחיב את משימות השליחות של המרגלים מעבר לרצון העם ולרצון הקב"ה. רצונו היה להאהיב עליהם את הארץ, אך, למעשה, הרחבת השליחות גרמה לדמוראליזציה ולבכיה לדורות, והאחריות לכך רובצת עליו. יחד עם זאת, הקב"ה לא מעניש את משה ואת אהרן יחד עם העם כיוון שחטאיהם שונים באופן מהותי מחטאי העם.

במי מריבה היה חטא. לדעת האברבנאל החטא היה בהכאת הסלע. החטא לא היה חמור כל כך, אולם הקב"ה "העמיס" על חטא זה את "חטאי המנהיגות" הקודמים של משה ושל אהרן ומנע מהם להיכנס לארץ.

לפי דברי האברבנאל, נוכל לתת מענה לשאלה שהעלינו. הכתוב מעמעם את חטא מי מריבה, כדי שלא נחשוב שבאמת רק בעטיו של חטא זה משה ואהרן לא נכנסו לארץ. חוסר המתאם בין חומרת העונש לבין החטא הסתום, שלכאורה הוא סיבתו, אמור לגרום לנו להבין, שאף שהקב"ה נפרע מהם כאן, חטא זה אינו הסיבה העיקרית לגזרה על אי כניסתם של משה ואהרן לארץ.

ייתכן גם לומר, שחוסר האפשרות לפענח בבירור מה היה חטאם של משה ואהרן, אמור ללמד אותנו פרק ב"שפיטת מנהיגים". אנו חוזרים ומעיינים בפרשה ולא מצליחים להבין מהו המחדל שבגינו נענשים בחריפות שני צדיקים אלו. אולי עלינו להסיק מכך, שאין בכוחנו לרדת לעומקם של דברים בכל הקשור למעשיהם של עמודי העולם. לא ניתן לשפוט את מעשי המנהיגים בכלי מדידה רגילים. 'כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה' (שבת דף נו ע"א). דוד ודאי חטא ואף נענש, אך ככל הנראה הוא לא חטא במה שנראה כל כך ברור על פני השטח, חטא שגם פחותים ממנו לא היו נכשלים בו. התורה מונעת מאתנו לפענח את החטא, כדי שנשליך מכאן על הזהירות הנדרשת בבחינת התנהגותם ומעשיהם של גדולי האומה.

בשולי הדברים

משה ואהרן, הנושאים בעול הציבור, אינם נכנסים לארץ ישראל. המשא הכבד של העם בסופו של דבר הכריע אותם. לא משנה מה היה חטאם של שני ענקים אלו, התוצאה הסופית ומשמעותה הן חשובות. כאשר מדובר במנהיג אמיתי, לא ייתכן שגורלו יהיה שונה מהעדה שאותה הוא מנהיג, גם אם התנהגותו שונה מהתנהגותם. גם אם המנהיג עשה ככל שניתן על מנת להוביל את העם בדרך המלך, גורלו (בעולם הזה) לא יכול להיות שונה מגורלם, כיוון שכל מהותו היא לשמש את העדה שהוא הולך בראשה.